

בירך או לא?

1. ספק דאורייתא לחומרא

בבלי וירושלמי: מובאר **בירושלמי** (ברכות פרק א הלכה א) וכפי שביאר **הפני משה** (ד"ה צריך, ד"ה ספק התפלל, ד"ה ספק קרא), ספק אם בירך ברכת המזון צריך לברך מספק, כי חיובו מן התורה, **שנאמר** (דברים פרק ח פסוק י) **וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ**. וכן ספק אם קרא קריאת שמע צריך לקרות מספק, כי חיוב קריאת שמע הוא מן התורה. אבל ספק אם התפלל אינו מתפלל מספק, כיון שחיוב תפילה הוא רק מדרבנן.

ומבואר **בגמ'** (ברכות דף כא.) לגבי ספק אם קרא קריאת שמע, לדעת רב יהודה אינו חוזר וקורא, כי לשיטתו חיוב קריאת שמע הוא רק מדרבנן, ספק אם אמר ברכת אמת ויצייב חוזר ומברך כי חיובו מדאורייתא. אולם לדעת רבי אלעזר ספק אם קרא קריאת שמע חוזר וקורא, כי חיוב קריאת שמע הוא מן התורה. ספק אם התפלל אינו חוזר ומתפלל, כי חיוב תפילה הוא רק מדרבנן.

הלכה: וכתב **הרא"ש** (ברכות פרק ג סימן טו), בשם **שאלת דרב אחאי** (יתרו סימן גג), שמסוגיא זו למדנו לכל הברכות שחיובם רק מדרבנן, שאם מסופק אם בירך אינו חוזר ומברך.

וכך נפסק **בשו"ע** (סימן קפד סעיף ד, סימן רט סעיף ג), ו**במשנ"ב** (סימן קס"ק ט"ק מט, סימן רט ס"ק ט), אבל פת ואינו יודע אם בירך ברכת המזון או לא, צריך לברך מספק, מפני שהיא מן התורה. אבל במסתפק על שאר הברכות בין ברכות ראשונות ובין ברכות אחרונות, אם בירך או לא, אינו מברך מספק, כיון שחיוב הברכה הוא רק מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

2. אימתי חוזר ומברך

כדי שביעה: כתב **בספר החינוך** (סימן תל), ו**במגן אברהם** (קפד ס"ק ח), ו**במאמר מרדכי**, וכן נקט **המשנ"ב** (סימן קפד ס"ק טו, כב, שער הציון ס"ק יז, משנ"ב סימן רט ס"ק י) שחוזר ומברך דוקא אם אכל כדי שביעה שחייב בברכת המזון מן התורה **שנאמר** (דברים פרק ח פסוק י) **וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ**. אבל אם לא אכל כדי שביעה, אלא כשיעור כזית שלפי רוב הפוסקים חיובו רק מדרבנן, אינו חוזר ומברך.

מאיךך כתב על כך **הצ"ח** (ברכות דף כ:), וכעין זה כתב **הבגדי ישע**, ולולי דמסתפינא לחדש דבר מדעתי הייתי אומר, שגם כשאוכל פחות משיעור שביעה חוזר ומברך מספק, כיון שעיקר חיוב ברכת המזון הוא מדאורייתא, רבנן כעין דאורייתא תקון, שגם בלא שבע דיני כמו בשבע. **מה נקרא שביעה:** ומבואר **בספר החינוך** (מצוה תל) ששיעור השביעה אין לה שיעור שוה בכל אדם, אלא כל אדם יודע שביעתו, ואם דרכו תמיד לאכול כדי מחייתו לבד, גם זה נחשב שביעה (משנ"ב סימן קפד ס"ק כב).

כתב **בביאור הלכה** (סימן קפד סעיף ו ד"ה בכזית) דוקא אם שבע מפת או ממאכלים שהדרך ללפת בהם את הפת, מתחייב בברכת המזון דאורייתא, אבל אם אכל פת ולא שבע, ואח"כ אכל ושבע משאר מאכלים שאין הדרך ללפת בהם את הפת, אינו חייב התורה בברכת המזון. וכתב **הרדב"ז** (חלק ו סימן ב' אלפים רכ"ד) הובא

בשערי תשובה (סימן קצז) לגבי חולה או זקן או שכבר אכל מקודם והוא שבע על ידי כזית או כביצה, מתחייב מן התורה לברך, כי למעשה כעת הוא שבע.

והסתפק הביאור הלכה (שם), באופן שאכל ולא שבע משאר מאכלים, ואח"כ אכל כזית פת ושבע, האם מתחייב ברכת המזון דאורייתא.

וכתב **הג"ר בן ציון אבא שאול זצ"ל** (שו"ת אור לציון חלק ב פרק יג אות ו), שכך הדין לפי הפוסקים הספרדים, וממילא רק אם שבע מפת או דברים המלפתים שברכת המזון דאורייתא חוזר ומברך מספק, אבל אם שבע גם משאר מאכלים שאינם מלפתים שברכת המזון דרבנן אינו חוזר ומברך מספק.

לא שתה מי: ידוע שיטת **היראים** הובא **בבית יוסף וברמ"א** (סימן קצז סעיף ד), אם שבע מאכילתו ולא שתה והוא עדיין צמא למים, אינו חייב בברכת המזון מדאורייתא, משום שבכדי להגיע ל'ושבעת' צריך גם שתיה. וכתב **הג"ר בן ציון אבא שאול זצ"ל** (שו"ת אור לציון חלק ב פרק יג אות ו), שאם לא שתה כיון שאינו חייב בברכת המזון מדאורייתא, בספק אינו חוזר ומברך. ומחדש שאם אכל מרק, נחשב כשתיה בכדי להתחייב בברכת המזון דאורייתא.

הטוב והמטיב: לגבי הברכה הרביעית בברכת המזון שהיא רק מדרבנן, לדעת **האשכול** (הלכות נטילת ידים), **והמגן אברהם** (ס"ק ז), ו**הפרי חדש** (סימן רט), וכן נוקט **המשנ"ב** (סימן קפד ס"ק יג), על המסופק אם בירך ברכת המזון, לברך גם ברכת הטוב והמטיב, בכדי שלא יבואו לזלזל בה.

מאיךך לדעת **הבן איש חי** (פרשת חוקת אות ט), וכפ' **החיים** (סימן קפד ס"ק טו), ו**הכמת שלמה** (סימן קפד סעיף ד, והוסיף שכיום אין חשש זלזול), במקום ספק לא יברך ברכה רביעית, כיון שיש פוסקים שלא יברך, וספק ברכות להקל.

להוציא את: לדעת **הגר"ע** (הגהות על השו"ע סימן קפד, שו"ת הגר"ע מהדורא קמא סימן ו), ו**הכתב סופר** (סימן ל), וכן נוקט **המשנ"ב** (סימן קפד ס"ק יד), המברך ברכת המזון מספק, יכול להוציא את חברו שודאי לא בירך, וטעם הדבר הוא שהמסופק חל עליו חיוב ודאי לברך, ויכול להוציא את חברו שחייב בוודאי. וגם לשיטת הרמב"ם שספק דאורייתא מן התורה לקולא, ורק מדרבנן הוא לחומרא, מכל מקום המחויב בוודאי מדרבנן, יכול להוציא את המחויב בוודאי מדאורייתא.

מאיךך לדעת **הליקוטי פרי חדש**, ו**הלכות קטנות** (חלק ב סימן רעז), ו**הכף החיים** (סימן קפד ס"ק יח), ו**השערי תשובה** (סימן קפד ס"ק ו), ו**הערוך השולחן** (סימן קפד סעיף ה), המברך מספק אינו יכול להוציא את חברו שחייב בוודאי מדאורייתא, כי המחויב מספק אינו מוציא את המחויב בוודאי. ואינו דומה למבואר **בשו"ע** (סימן קצז סעיף ד) שהאוכל שיעור דרבנן, יכול להוציא את האוכל שיעור דאורייתא, ששניהם חייבים לברך בוודאי ולא בספק.

3. לחומרא

ירא שממי: המסתפק אם בירך ברכת המזון, לדעת **החיי אדם** (כלל מז סעיף ג) ו**המשנ"ב** (סימן קפד ס"ק

שיש לאדם חזקת חיוב, כי הוא בר חיובא ובודאי אכל, והספק הוא אם בירך ונפטר מהחיוב, ואם כן הספק חיוב שיש לו חזקה, דוחה את הספק איסור של ברכה לבטלה.

5. דין אשה וקטן

ספק דאורייתא או דרבנן: נשים ספק אם חייבות בברכת המזון מדאורייתא, כיון שהיא מצות עשה שאין הזמן גרמא, או שחייבות רק מדרבנן, דכתיב על הארץ הטובה ונשים אין להם חלק בארץ מצד עצמן, או משום שאינם בכלל ברית תורה (שו"ע סימן קפו סעיף א, משנ"ב ס"ק א-ב).

אשה שהסתפקה: אשה שאכלה כדי שביעה ומסתפקת אם בירכה ברכת המזון, לדעת **הפרי מגדים** (אשל אברהם סימן קפו ס"ק א), ו**הגר"ע** (הגהות על שו"ע סימן קפד, שו"ת הגר"ע"א מהדורא קמא סנה), ו**החיי"א** (ברכי יוסף סימן קפו אות ד, ובמחזיק ברכה שם אות א), אינה מברכת מספק, כי לגבי החיוב דאורייתא יש ספק ספיקא, ספק אם מחוייבת בברכה, וספק אם בירכה, ולגבי החיוב דרבנני יש רק ספק אחד שמה בירכה, וספק דרבנן לקולא. מאידך לדעת **השער אפרים** (סימן יא), ו**החיי"א** (כלל מז סעיף ב), גם אשה צריכה לחזור ולברך, ואינו בכלל ספק ספיקא, מכיון שאיבעיא דלא איפשטא בגמ' אינו מוגדר כספק.

לפי הכרעת **המשנ"ב** (סימן קפו ס"ק ג, ביאור הלכה ד"ה אלא), אשה שרוצה לסמוך על דעת האחרונים שצריכה לברך לא הפסידה, בצירוף דעת **הראשונים** שגם אשה אינה מברכת המזון מדאורייתא. ולדעת **הג"ר בן ציון אבא שאול זצ"ל** (שו"ת אור לציון חלק ב פרק יג אות ה), אשה שמשוטפת אם בירכה ברכת המזון לא תברך מספק.

קטן שהסתפק: קטן שאכל כדי שביעה והסתפק האם בירך ברכת המזון, לדעת **הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל** (הילכות שלמה סוכה פרק ט ארחות הלכה 62 ותן ברכה מדור התשובות עמוד יג), ו**הגרא"ל שטיינמן זצ"ל** (שלמי תודה ברכות עמוד לב), על הקטן לברך מספק, כדי לחנוכו שכן צריך לעשות כשיגדל.

עדות אשה וקטן: ולגבי גדול המוספק אם בירך ברכת המזון, ואשה מעידה אם בירך או לא, לדעת **המהרש"ם** (שו"ת חלק ד סימן כט), אשה נאמנת לומר שבירך נגד חזקת חיוב ברכה, כי גם בלי עדות האשה יש ריעותא בחזקה בכך שבא לידי ספק, ולכן עד אחד ואשה נאמנים. ולגבי המוספק אם בירך וקטן מעיד שכבר בירך, לדעת **הגרא"ל שטיינמן זצ"ל** (שלמי תודה ברכות עמוד לב), למרות שאין נאמנות לקטן בדאורייתא, וכאן הוא ספק דאורייתא, מכל מקום לא יחזור ויברך מחשש ברכה לבטלה, ויראה לצאת מאחר, או יחזור ויאכל כזית.

ולדעת **הג"ר אפרים גרינבלט זצ"ל** (שו"ת רבבות אפרים חלק ה סימן קעב), הקטן נאמן לומר אם בירך או לא, ואין זה בתורת עדות אלא משום 'מסיח לפי תומו'. ויש נפק"מ מעשית בימי הפורים הבעל"ט, אם שתה יין יותר מלימודו ועדיין הוא במצב שראוי לברך, ואינו יודע אם בירך ברכת המזון או לא, ואשתו ובניו מעידים בו אם בירך או לא, ותלוי בנדון האמור, האם יכול לסמוך על דברי האשה והקטן.

טו, סימן רט ס"ק י) אם שבע ומחויב מדאורייתא בברכת המזון, חוזר ומברך מספק, ולא צריך לאכול שוב. ואם לא שבע, לרוב הפוסקים ברכתו רק מדרבנן ואינו חוזר ומברך, ומכל מקום ראוי לירא שמים שמסתפק אם בירך או לא, אפילו לא אכל אלא כזית, שיטול ידיו ויברך המוציא, ויאכל כזית ויברך ברכת המזון.

אולם בפרי מגדים (פתיחה להלכות ברכות אות ב), ו**בכף החיים** (סימן קפד אות טו), מבואר שאפילו באופן ששבע מאכילתו, ראוי לחזור ולאכול כזית.

ומדויק מלשון החיי אדם והמשנ"ב, שאינו חוזר ומברך 'על נטילת ידים'. וכעין המבואר **במשנ"ב** (סימן קעט ס"ק ט, ביאור הלכה סימן קעח סעיף א ד"ה המוציא, וסעיף ט ד"ה וצריך) לגבי המסיח דעתו משמירת ידיו באמצע העבודה, ולא הסיח דעתו מהאכילה, שנוטל ידיו שוב ואינו חוזר ומברך 'על נטילת ידים'. אבל אם הסיח דעתו מהאכילה חוזר ומברך 'על נטילת ידים' וברכת 'המוציא'.

'מעין שלוש': לדעת **הסמ"ב** (עשין כז), ו**הרמב"ם** (הלכות ברכות פרק ח הלכה יב) כפי שדייק **הבית יוסף** (סימן קפד, סימן רט), ופשטות **השו"ע** (סימן רט סעיף ג), ברכת 'מעין שלוש' היא רק מדרבנן, ואינו מברך מספק, אבל לדעת הרבה **הראשונים** ו**בטור** (סימן רט) גם ברכת 'מעין שלוש' היא מדאורייתא באופן שאכל כדי שביעה, ואם מסופק אם בירך עליו לברך מספק כדין ספק דאורייתא לחומרא.

ולכן כתבו **האחרונים** שאם אכל כדי שביעה מפירות או תבשיל של שבעת המינים, ומסתפק אם בירך אחריו, יאכל מפירות שבעת המינים עוד שיעור כזית, ויברך אחריו ויוציא את הספק. וצידד **בפרי מגדים** (משבצות זהב סימן רט ס"ק ג), שאם אין לו עוד פירות שבעת המינים, יקח מין אחר, כגון שאכל פרי העץ, יקח מין מזונות ויברך 'על המחיה', ויכלול בברכה 'על העץ ועל פרי העץ' (משנ"ב סימן רט ס"ק י).

ומחלק הפרי מגדים, למרות שבאופן שיש לו ספק אם המאכל הוא משבעת המינים, נפסק **בשו"ע** (סימן רח סעיף יח) שאין לעשות כן לכלול במין אחר, שמה הוא משקר בברכתו. כאן שהוא בוודאי שבעת המינים וכל הספק הוא רק האם כבר בירך, רשאי לכלול בברכה, כי ברור שאינו משקר בברכתו.

4. מספק חייב בודאי!

ברכה לבטלה: הקשו **האחרונים** (לפי הדעות מגן אברהם סימן רטו ס"ק ו) שאיסור ברכה לבטלה הוא מן התורה, כיצד מותר לברך מספק, הרי יתכן שעובר על איסור דאורייתא של 'לא תשא'?

ותירצו **בכסף חנה** (פרק יא הלכה טז), ו**בפרי מגדים** (אורח חיים משבצות זהב סימן סז ס"ק א), ו**במנחת חינוך** (מצוה תל אות ג, וציון למצוה לא אות ז) שאין איסור דאורייתא של 'לא תשא' כשמברך מספק, כי מחמת הספק הוא מחוייב לחזור ולברך כאילו בוודאי לא בירך, מדין ספק דאורייתא לחומרא, ולכן אינו 'לשוא' וסיים במנחת חינוך - 'ואין להאריך כי זה ברור!' והוסיף הפרי מגדים, שהעשה של חיוב ברכה, דוחה את הלא תעשה של 'לא תשא'.

ובנחל איתן (על הרמב"ם הלכות ברכות פרק ב) מבאר,

משיב כהלכה

סיכום הגיליון:

דינים העולים

ההגרלה השבוע על 100 שקל מזומן הזוכה בהגרלת גיליון 428 בסך 100 שקל מזומן האברך המופלא הר"ר חיים יעקב פילץ שליט"א כולל 'סלבודקא' בני ברק

שאלה: איך משערים כזית לברכה אחרונה?

במדידת שיעור כזית לחייב 'ברכת המזון' ועל המחיה, האם מתייחסים רק לרכיב הקמח, או גם לשאר הרכיבים שנילושים בעיסה, כמו מיים, סוכר, אבקת אפיה, תבלינים? ומה הדין במילויים וציפויים (שוקולד צ'יפס, ריבה, וכדומה)?

מקבוצת: רא"ש (ברכות פרק ו סימן ז), דברי חמודות (אות יט), שולחן ערוך (סימן רח סעיף ט), מגן אברהם (סימן רח ס"ק טו, סימן רח ס"ק א), חיי אדם (כלל ג סעיף כא-כב), ערוך השולחן (סימן רב סעיף י), משנה ברורה (סימן רח ס"ק מח, סימן רי ס"ק א, א, שער הציון סימן תפו ס"ק ז), חו"א (או"ח סימן כו אות ח), אגרות משה (או"ח חלק א סימן עא), מנחת שלמה (חלק א סימן צא), אור לציון (חלק ב פרק יד אות ג), תשובות והנהגות (כרך ב סימן קלג), וזאת הברכה (עמוד 47,249), כזית השלם (עמוד 28-26).

במדור זה מופיעה שאלה בנושא הגיליון הבא. כל מי ששולח תשובה נכונה נכנס להגרלה. ההגרלה על דעת רבני הילכתא ולפי החלטתם הבלעדית. התשובות המובחרות ישולבו במידת האפשר בגיליון הקרוב. בכדי להשיב ולהכנס להגרלה, מספיק לעיין במראה מקום אחד! נא לשלוח את התשובות עד יום ראשון הקרוב בערב (תשובה שתגיע אחריו יום ראשון תכנס להגרלה הבאה). בצירוף פרטי המשיב (שם, טלפון, מקום לימוד), באחת מהאפשרויות הבאות:

1. בקו 'הילכתא' טלפון 02-5377085 שולח 4
2. בעמדות 'נדרים פלוס' ו'קהילות', קופת 'הילכתא' - 'עומק הפשט'
3. בחדר 'קול הלשון', ישיבת מיר ירושלים, תיבת 'הילכתא'
4. בפקס מספר 6507823-1532
5. במייל 5047867@gmail.com

ברכת מזל טוב לידיד מכון הילכתא הג"ר משה הלוי ינטרוב שליט"א לרגל הולדת בנו יהושע יעקב שיחי' ששם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים

- א. **אכל פת ושבע:** אכל כדי שביעה חייב בברכת המזון מדאורייתא, ולכן בספק אם בירך צריך לברך. לרוב הפוסקים מברך גם ברכה רביעית. ויש שכתבו שאין מברך ברכה רביעית. לרוב הפוסקים יכול להוציא אחר שודאי לא בירך, ויש אומרים שאינו יכול.
- ב. **אכל פת ולא שבע:** לא אכל כדי שביעה לרוב הפוסקים חייב בברכת המזון רק מדרבנן ואינו חוזר ומברך, ויש שכתבו שחוזר ומברך כיון שקצרו דאורייתא. וראוי לירא שמים ליטול ידיו בלי ברכה ולברך המוציא ויאכל כזית, ויברך ברכת המזון ויפטור את הספק. ויש אומרים שגם באכל כדי שביעה ראוי לירא שמים לעשות כן.
- ג. **'מעין שלוש':** נחלקו הפוסקים האם ברכת 'מעין שלוש' מדאורייתא. ובספק חוזר ומברך, או שהיא מדרבנן, ובספק אינו חוזר ומברך. ולכן במקום ספק, יאכל עוד כזית מאותו מין ויברך אחריו, ואם אין לו מאותו המין יאכל מין אחר ויכללנו בברכה.
- ד. **ברכות דרבנן:** כל הברכות שהיובם הוא רק מדרבנן כגון 'בורא נפשות', אינו חוזר ומברך מספק, מדין 'ספק ברכות להקל'.
- ה. **אשה מסופקת:** נחלקו הראשונים, האם נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא או רק מדרבנן, ונחלקו הפוסקים לגבי אשה המסופקת אם בירכה ברכת המזון, האם מברכת מספק או לא. והסוכמת ומברכת לא הפסידה.
- ו. **קטן מסופק:** קטן שאכל כדי שביעה ומסופק אם בירך ברכת המזון, צריך לחזור ולברך, להנכו שיעשה כן כשיגדל.
- ז. **עדות אשה וקטן:** גדול המסופק אם בירך ברכת המזון, אשה וקטן נאמנים לומר אם בירך או לא.

עדכוני הלכה

חובת שטיפה!

הבהרת גורמת כשרות: אכילת חסה וירקות עלים מצויה מאוד, וצריך לדעת שחובה לקנות רק עם חותמת כשרות מהודרת מגידול מיוחד (בגידול רגיל מצויים חרקים שאינם יורדים בשטיפה). חובה ממורה לקיים את הוראות השטיפה הכתובות על גבי האריזה: להפריד את העלים, להשרות במי סבון למשך 3 דקות, ולשטוף כל עלה תחת זרם מים חזק. אין אפשרות לגדל ירקות עלים ללא נגיעות כלל, ולכן כאשר קיים נגיעות מועטת של חרקים שעתידיים לרדת בשטיפה, מאשרים את התוצרת לשיוק, וסומכים על הלקוחות שיבצעו את הנחיות הכשרות. חסה ללא שטיפה, אסורה באכילה!

נושא הגיליון הבא:

שיעור קמח לעל המחיה'

טלו חלק בזיכוי הרבים העצום, והשתתפו בהוצאות הגיליון הבא

הגיליון נועד לעזור את לב הלומדים, נא לא לסמוך על הדברים הלכה למעשה בלי לעיין במקורות

ברכת מזל טוב לחתן היקר והחשוב ידיד מכון הילכתא הבה"ח כמר אהרן ישעיהו אלבוים נ"ו בהג"ר ירמיהו שליט"א לרגל שמחת איוסוסי עב"ג בת הג"ר בן ציון ידלר שליט"א מעיר התורה ב"ב יהי רצון שיזכו לכנות בית נאמן בישראל ודורות ישרים מבורכים אמחן

קו מידע הלכתי
02-5377-085

ניתן להאזין לשיעורים, הודעות, עדכונים, רישום להגרלות, ועוד...

מכון הילכתא 02-535-0-535

מענה אנושי בית הוראה מערכת הגיליון

לקבלת הגיליון במייל: 5047867@gmail.com

פקס: 02-6507823

הילכתא

לדעת לחיות כהלכה

- גיליון שבועי עומק הפשט
- שיעורים וימי עיון
- בית הוראה טלפוני
- ביורוי הלכה אקטואליים
- קו מידע הלכתי
- חוברות הדרכה